

Ženy ve vrcholových politických pozicích

HANA MAŘÍKOVÁ*

Sociologický ústav AV ČR, Praha

Women in Top Leadership Positions

Abstract: The topic of women in top leadership positions in politics is a very current issue even if it is often neglected not only in the former communist countries of Central and Eastern Europe but also in certain democratic developed countries both within Europe and beyond. The special international comparative research that was conducted on this theme examines the causes of the low proportion of women in top leadership positions in politics and business, mechanisms by which it is possible to change this situation and cultural and national peculiarities which influence this. The analysis of data from this research was carried out only for the Czech Republic as data from other countries are still not available. The relevant statistical data pertinent to the theme and interviews with women Members of Parliament are used to supplement and clarify incomplete information.

Sociologický časopis, 1997, Vol. 33 (No. 4: 435-443)

Cílem výzkumu „Mechanism of Promotion of Women to Top Leadership Positions in Public Life. Comparative Study of Gender and Power“ (dále zkráceně jen *Leadership*), který se v České republice uskutečnil na jaře 1996 pod záštitou Sociologického ústavu AV ČR a byl nazván „Osobnosti hospodářského a politického života“,“ bylo vytipování mechanismů, jež v dané zemi vedou k exkluzi žen z politiky. Opomenuty však nebyly ani mechanismy vedoucí k opaku – k inkluzi žen do politiky.

Výzkum byl metodologicky garantovaný mezinárodními institucemi ISA, IPSA a UNWC. Kromě České republiky se výzkumu zúčastnily i některé další evropské a mimo-evropské země. Celkem bylo ve výzkumu zahrnuto 28 států. Česká republika, ale i několik dalších zemí, se k výzkumu připojily až v momentě, kdy už nebylo možné upravovat a modifikovat výzkumné instrumenty. Pro sběr informace byl použit standardizovaný dotazník. Velikost zkoumaného vzorku byla stanovena na 15 poslanců a 15 poslankyň parlamentu dané země. Tato velikost vzorku ale nedovoluje použít pro zpracování dat na národní úrovni standardní statistické metody. Proto při interpretaci volíme takové postupy, které svým charakterem odpovídají kvalitativnímu výzkumu. Protože s velikostí vzorku nekoresponduje zvolený výzkumný nástroj, je získaná informace mnohdy neúplná, kusá, málo vypovídající. A tak v některých momentech využíváme i rozhovorů, které byly v letech 1992-1996 provedeny s některými poslankyněmi. Pro doplnění informace využíváme též některé relevantní statistické údaje z voleb v roce 1990 a 1992.

*) Veškerou korespondenci posílejte na adresu: PhDr. Hana Maříková, Sociologický ústav AV ČR, Jilská 1, 110 00 Praha 1, tel. (02) 24 22 09 93, l. 351, fax (02) 24 22 02 78, e-mail marikova@site.cas.cz

**) Výzkum „Osobnosti hospodářského a politického života“ byl uskutečněn v rámci projektu „Postavení ženské pracovní síly na trhu práce i mimo něj“ podpořeného Grantovou agenturou České republiky, č. grantu 403/1891.

Podsoubor mužů-poslanců, byl v našem případě jinak „zkonstruovaný“ než podsoubor žen-poslankyň. Zatímco podsoubor žen je *de facto* příkladem vyčerpávajícího výběru – z 19 poslankyň jich bylo (a mělo být) dotázáno 15, podsoubor mužů byl zkonstruovaný na základě pořadí v abecedním seznamu. Byl vybrán a osloven každý dvanáctý muž-poslanec, ev. v případě neochoty spolupracovat jeden před ním nebo po něm. Protože tyto dva podsoubory nejsou zcela kompatibilní, uvádíme vzhledem k tématu článku údaje převážně jen o podsouboru žen.

Východím předpokladem výzkumu *Leadership* je tvrzení, že veškeré sociální vztahy jsou genderizované. To znamená, že život žen se liší od života mužů, liší se v mnoha sférách a dimenzích každodenního i „nekaždodenního“ života – týká se tedy i sféry politiky.

Politika může být považována za oblast, která je definována mužsky, organizována podle mužského principu a pro muže [viz např. D'Amico, Beckman 1993]. Podle některých autorů, například Th. Hobbese, W. Ch. Millse, R. Dahrendorfa, R. Arona je pak politika bojem o moc [Velký... 1997]. V tzv. mužském pojetí je moc chápána jako rozhodování o druhých, jako manipulace s nimi, jako vnucení jim cizí vůle. Naproti tomu ženy obvykle chápou moc jako odpovědnost, odpovědnost vůči druhým a za druhé nejen za sebe sama [Chapman 1993].

Křesťanská kulturní tradice (a nejen ta) má výrazný podíl na „okleštění“ účasti žen v politickém životě. Dnes je však ve vyspělých demokratických zemích v návaznosti na liberalismus moderní společnosti účast žen v politice považována za zcela legitimní. Předpokládá se, že ženy samy mohou nejlépe artikulovat a hájit své zájmy. A tak je (vyšší) účast žen v politice považována nejen za legitimní a žádoucí, ale dokonce za nutnou [viz např. Dahlerup 1993].

Rovnost šancí?

Ženy, které po roce 1989 vstupovaly do politiky, neměly a ani nemohly mít v této oblasti žádné reálné zkušenosti – až na několik výjimek političek z bývalé KSČ. V tom byly ve své většině podobny mužům, kteří se v tomto období rovněž začali angažovat. Východí nová situace potenciálně skýtala možnost rovných šancí uplatnit se v politice pro obě pohlaví. Tato možnost však nebyla proměněna ve skutečnost, což dokládá nízký podíl žen ve vrcholných politických a státních orgánech po roce 1989 (viz tab. 1, 2). V rozmezí let 1992-1996, na jehož ženskou reprezentaci byl výzkum zaměřen, bylo v parlamentu z 200 poslanců pouze 19 žen (tj. necelých 10 %), v 19 členném vládním kabinetu nebyla ani jedna žena a na úrovni náměstkyní ministrů pracovaly čtyři [Čermáková 1996: 13]. Při porovnání se situací před rokem 1989 zjistíme, že zastoupení žen v tehdejší Národní shromáždění bylo relativně velmi vysoké.¹ Bylo ho však dosaženo direktivně – kvótami,² které byly určeny vládnoucí totalitní stranou, a hlavní důvod jejich zavedení a uplatňová-

¹) Zastoupení žen ve Federálním shromáždění ČSSR před rokem 1989 činilo 29,5 % [Čermáková, Navarová 1990: 20].

²) Kvóty určené v bývalé ČSSR zaručovaly relativně proporcionální zastoupení nejen ženám, ale i např. dělníkům, rolníkům, pracující inteligenci, mládeži. Protože však požadavek kvót nevycházel od těch, kterých se týkal (v případě žen od nich samotných), nelze tehdejší uplatňování kvótní metody považovat za projev demokracie. Kvóta nemůže být jakožto jeden z možných demokratických mechanismů zaveden shora a direktivně. Na toto téma viz blíže např. [Wagnerová 1996, Dahlerup 1992].

ní byl v první řadě ideologický. Tehdejší používání kvótní metody v politice nemělo nic společného se skutečnými emancipačními procesy ve společnosti, s uplatňováním demokratických mechanismů v politice. Vysoké zastoupení žen v tehdejší Federální shromáždění bylo výrazem emancipace vnucené, prováděné shora. Je možné ji označit za pseudoemancipaci, neboť nebyla ženami pocíťována a uvědomována jako niterná touha či potřeba. Naopak leckterými ženami byla vnímána jako vnucená a nedobrovolná a mnohdy jimi nebyla ani plně reflektována. Ženy pro ni nemusely samy aktivně téměř nic udělat nebo jen velmi málo. V tomto smyslu se jeví být česká ženská populace i přes některé ukazatele (relativně vysoká vzdělanostní úroveň žen, jejich vysoká zaměstnanost, nízká míra reprodukce) méně svobodná a emancipovaná v porovnání s populací žen např. ve skandinávských zemích [Havelková 1996: 21].

Tabulka 1. Zastoupení žen ve Federálním shromáždění po volbách v roce 1990

	poslanci celkem	ženy celkem	ženy v %
Sněmovna lidu	142	12	8,0
Sněmovna národů ČR	75	8	10,7
Sněmovna národů SR	75	8	10,7
Federální shromáždění celkem	292	28	9,6

Pramen: [Federální... 1991].

Tabulka 2. Zastoupení žen ve Federálním shromáždění po volbách v roce 1992

	poslanci celkem	ženy celkem	ženy v %
Sněmovna lidu	150	11	7,3
Sněmovna národů ČR	75	5	6,7
Sněmovna národů SR	75	10	13,3
Federální shromáždění celkem	300	26	8,7

Pramen: [Federální... 1992].

Změněná politická situace po roce 1989 fakticky prověřila, do jaké míry je česká ženská populace skutečně emancipovaná, do jaké míry je schopna si uvědomit své jiné, odlišné zájmy od politických zájmů mužů a zda je schopna zvolit si pro tyto zájmy své reprezentanty. Volby otestovaly reálné možnosti žen politicky se angažovat. Výsledek voleb po roce 1989 – nízká míra zastoupení žen ve vrcholné politice – je způsobena faktory „vnitřní“ i „vnější“ povahy. Na straně jedné je dána nižší mírou aktivní účasti žen v politice, jejich nižším členským zastoupením v politických stranách, nízkou podporou ženských kandidátek ze strany žen samotných atp., na druhé straně se na ní spolupodílejí například malé procento zastoupení žen v hierarchii politických stran či jejich „nevýhodné“ umístění na kandidátkách, které jim prakticky neumožňuje jejich zvolení. Celková šance českých žen uspět ve vrcholné politice je nižší oproti mužům, a tak „rovnost“ šancí je pro ženy v politice prozatím nenaplněnou možností.

Ženské zájmy?

Pro soubor oslovených poslankyň ve volebním období let 1992-1996 je charakteristické, že tyto ženy nehájily v politice obecné ženské zájmy (reprezentované např. problémem skloubení práce a rodiny, který se v naší společnosti dotýká doslova každé ženy), ani specifické zájmy žen (tj. zájmy určitých skupin žen – např. žen samoživitelek). Zvolené

poslankyně se cítily být v první řadě součástí své politické strany. Jak dokazují zkušenosti ze skandinávských zemí, nemusí tento fakt znamenat nežádoucí překážku či omezení za podmínky, že tyto ženy v rámci strany reprezentují a prosazují zájmy žen [Havelková 1996: 24]. Zvolené poslankyně však byly v českých poměrech převážně jen a pouze „bezpohlavními“ členkami svých politických stran, jež fakticky nezastupovaly ženy, ale jakéhosi „abstraktního“ občana. „...v politice zastupují především ženy, (...) ale nezastupují jen ženy. Jako poslankyně zvolená do parlamentu zastupují všechny, kteří mě volili. To znamená, zastupují každého...“ [Vodrážka 1996: 46].

Ženy-poslankyně si buď bezděčně, či dokonce záměrně neformulovaly specifčnost ženských zájmů, nevytkly si tudíž ani nutnost prosazovat ženská práva a nutnost hájit tzv. „ženskou otázku“, což dokládají následující výroky. „Nevidím důvod, proč by žena v politice měla nazírat na věci jenom prizmatem sociálním anebo proč by otázka žen měla být předmětem zvláštních přístupů. Mám za to, že ženská práva lze vnímat jako lidská práva obecně...“ [Ibid.: 57], „...Vy se mě ptáte, jestli lze řešit ženskou otázku politiky. Prostě já nevím. A ani nevím, co si představujete pod slovem ‚ženská otázka‘, protože každý si pod tím může představit cokoliv. Samozřejmě předpokládám, že na to existuje nějaká konkrétní definice, ale já ji neznám... To je stejné, jako kdybyste se mnou mluvil o tajných službách, o těch toho vím úplně stejně.“ [Ibid.: 51-52].

Čím je způsoben laxní přístup žen-poslankyň k hájení ženských zájmů a práv? Některé političky, právě proto, aby mohly být v politice, uzavřely kontrakt se svými mužskými protějšky spočívající v tom, že nebudou reprezentovat ryze ženské zájmy. Toto vysvětlení se opírá o následující výpověď: „Ale na druhou stranu, pokud v dnešní době některá žena chce být úspěšná v politice, a tím pádem hájit i některé zájmy žen, nemůže dělat pouze ženskou politiku, protože s tím v dnešní politice nemá šanci na úspěch. Musí skloubit obojí dohromady, to je jediná možnost.“ [Ibid.: 49].

Některé poslankyně si ve věci „ženských zájmů“, ženské otázky dokonce odporují a protiřečí. Příkladem mohou výroky jedné z poslankyň: „Nemyslím si, že by ženy měly v zásadě jiné problémy než muži“ [Ibid.: 68], zároveň však řekla: „...ženy v politice by se měly zajímat o postavení rodiny a dětí. Ženy jsou praktičtější a vidí důsledky pro konkrétní život, muži to berou jaksi obecněji. Promluvy v parlamentě jsou často plamenné, deklaratorní proklamace, vzdálené praktickým životním problémům.“ [Ibid.: 64-65].

Názorová nekonzistentnost se v tomto směru „neomezuje“ jen na individuální úroveň, ale projevuje se i na úrovni skupinové, kde je navíc dokladem nízké míry solidarity mezi ženami, což zpětně zapříčiňuje neschopnost společné formulace či alespoň diskuse o „ženských zájmech“. Ve svém důsledku to pak zamezuje v práci žen-poslankyň na ryze ženských tématech. „Bylo například zajímavé, že od počátku v ČNR i ve Federálním shromáždění byla tendence vytvořit speciální komisi nebo výbor pro problémy žen, rodiny a dětí, kde byli i muži. Řada poslankyň tuto aktivitu velmi přivítala a část z nich se od toho distancovala s tím, že to jsou babské kroužky, že to nemá cenu vytvářet a že vlastně žádné zvláštní problémy neexistují. Takže zde je rozdílný pohled i u samotných poslankyň.“ [Ibid.: 64], „...mnohdy i to málo žen, které jsou v současné době v parlamentu, není schopno se dohodnout na podpoře určitého návrhu, který se týká žen nebo jejich postavení. Je to obvykle dáno rozdílností politických názorů. Zde je právě ten problém, že u nás se ještě nerozlišuje to, co jsou politické názory a v čem se naopak ženy v parlamentu mohou shodnout, v otázkách, které se jich týkají.“ [Ibid.: 47].

Genderová strukturace zájmů prosazovaných v parlamentu totiž reálně existuje a byla potvrzena některými zahraničními výzkumy [Havelková 1996: 22]. Podle nich tzv. ženské zájmy zahrnují hlavně sociální politiku, ochranu životního prostředí, politiku rovných příležitostí, politiku odzbrojení a vzdělání. Mužské zájmy naproti tomu představují ekonomickou a průmyslovou politiku, energetiku, dopravu, národní bezpečnost a zahraniční politiku. Částečná reflexe genderové strukturace zájmů byla potvrzena i v našem parlamentu. „V našem současném parlamentu je hlavním tématem především ekonomie, bezpečnost a podobné otázky. Když se ale podíváte, v kterých parlamentních výborech pracují ženy, dostanete se mnohem blíže k oblasti lidských práv, zdravotnictví a sociálních záležitostí. Myslím si, že při zvýšení počtu žen v parlamentu by se jeho činnost mnohem více zaměřila na otázky, které se týkají běžného života lidí, které se týkají sociálního zabezpečení, zdravotnictví, výchovy dětí, otázky výchovy k lidským právům a podobně.“ [Vodrážka 1996: 47].

Před ženami-poslankyněmi však časem vyvstane úkol definovat ženskou politiku i sebe sama v ní. Kdo jiný než ženy angažující se v politice mění tvář politiky, mění šance samotných žen v ní uspět.

Nové povolání?

Díky odlišnému vývoji naší země od vývoje v západoevropských zemích je profese politika a političky profesí nově se formující. Není zcela zřejmé, jakou kvalifikaci a jakou průpravu by pro výkon této profese měli muži či ženy mít. Možnost vstupu do politiky byla po roce 1989 v daleko větší míře než na západ či na sever od našich hranic i věcí náhody. Přesto i u nás fungují jisté mechanismy, které obecně zvyšují šanci na vstup do politiky. Výzkum potvrdil, že daleko větší předpoklad vykonávat danou profesi mají lidé s vysokoškolským vzděláním oproti lidem se vzděláním nižším, a to bez ohledu na pohlaví. V souboru dotázaných političek absolvovaly všechny, vyjma dvou, vysokou školu, zpravidla humanitního nebo společenskovedního směru. V souboru mužů se na rozdíl od žen vyskytly i případy, kdy si muž doplnil vzdělání v průběhu své profesní dráhy – z dělnické profese se „vypracoval“ k profesi vyžadující vzdělání vysokoškolské. Větší šanci uspět v politice mají rovněž lidé, kteří v rámci svého povolání zaujímají vyšší pozici v rámci hierarchie řízení. Ženy sice obvykle dosahují nižších příček v řízení než muži, přesto pouze 4 ženy a 2 muži žádnou řídicí funkci před svým vstupem do parlamentu nevykonávali. Ostatní zaujímali nějakou pozici související s řízením a rozhodováním.

Většina dotázaných poslankyň (i poslanců) se dostala do politiky až po roce 1989. Pouze jedna poslankyně za KSČM působila i před rokem 1989 jako politička na místní úrovni, a to ve funkci místopředsdkyně okresního národního výboru. Důležitou skutečností (na rozdíl od vyspělých demokratických zemí) je fakt, že kariéra politika – političky nemusela po roce 1989 začínat na této nejnižší politické úrovni. Vstup do velké politiky se mohl odehrát bez účasti a zkušeností s místní politikou. Dokládají to námi získaná data. Po revoluci se dostala do místní politiky pouze jedna žena, a to na úroveň zástupce starosty. Ostatní poslankyně se dostaly do „velké“ politiky bez tohoto mezičlánku. „Přišly“ sem přímo ze svých „občanských“ profesí. Pro vstup do velké politiky nebyla tedy bezpodmínečně nutná průprava na místní úrovni.

Další standardní charakteristikou profese politika – političky je veřejná a politická angažovanost rodiny, ze které daný jedinec pochází. A tak jsme ve výzkumu *Leadership* oprávněně předpokládali, že lidé z velké politiky byli ve své angažovanosti ovlivněni ně-

kým z rodiny, že jejich angažovanost má vazbu na angažovanost rodičů či jiného blízkého příbuzného a samozřejmě i to, že alespoň oni sami byli dříve, než vstoupili do politiky, veřejně angažováni v nejrůznějších společenských a profesních sdruženích a pokud studovali, angažovali se i v rámci studentských organizací. Naše výchozí předpoklady se však v plné míře nepotvrdily. Dotázaní poslanci a poslankyně nepocházeli z rodin, kde by rodiče byli výrazně politicky angažovaní. Pouze dva muži a dvě ženy uvedli, že jejich rodiny bylo možné považovat za velmi politicky aktivní. Četnost angažovanosti u mužů a žen v rámci profesních sdružení, ve společenských a sportovních klubech, náboženských organizacích, armádních klubech, odborech, ženských organizacích či jiných sdruženích byla shodná a ne příliš vysoká. Ženy se však lišily od mužů ve struktuře angažovanosti. Ženy se angažovaly více v profesních sdruženích, muži naopak v rámci náboženských organizací. Ve většině případů se v rámci studentských organizací bývalého režimu (ČSM, SSM) neangažovali ti, kteří studovali vysokou školu.

Uvedená fakta jsou jen dokladem toho, že naše situace je nestandardní a specifická ve srovnání s demokraticky vyspělými zeměmi. Naši politici a političky se totiž jen stěží, díky zpřetrhanému politickému vývoji v naší zemi za poslední půlstoletí, kdy docházelo ke směně politických elit v návaznosti na zvraty v politickém vývoji, mohou „rekrutovat“ z rodin či rodů, kde mohlo docházet ke kontinuálnímu dědění povolání politika.

V České republice se přesto prokázalo, že při formování profese politika – političky se uplatňují některé z obecných mechanismů tvorby této profese. Univerzálně platným kritériem pro vstup do politiky se jeví být kritérium vzdělání a pozice v hierarchii řízení. Naopak některé mechanismy fungující ve vyspělých zemích se u nás ještě nestačily rozvinout – jedná se o nutnost politické průpravy před vstupem na nejvyšší-vrcholnou úroveň, o uplatnění rodinné tradice veřejně se angažovat a být politicky činný či o angažování se od studentských let v nejrůznějších veřejných nejen ryze politických organizacích a subjektech. Otázkou zůstává v jakém časovém horizontu se uvedené mechanismy rozvinou a zda jejich absence nebude delší dobu naším specifikem.

Jaké jsou bariéry úspěchu žen

Nízká míra zastoupení žen ve vrcholných pozicích (v politice i jinde) je ve společnosti vnímána jako projev jejich malé úspěšnosti. Spolupodíl se na ní celá řada příčin a faktorů. Ve výzkumu *Leadership* bylo zjišťováno přímo, co podle názoru dotázaných tvoří hlavní bariéry úspěchu žen ve společnosti. Na prvních třech místech se jako nejzávažnější příčiny a důvody umístily možnosti: uspořádání společnosti; výchova; ženám to tak vyhovuje. Vnímání důvodů není u mužů a žen diametrálně odlišné.

Ženy jsou vychovávány k tomu, aby se v prvé řadě staraly o rodinu a veřejná angažovanost jako taková je považována za mužskou záležitost. Tento kulturní „limit“ se jeví být vážnou bariérou pro vstup žen do politiky. „Víte, pro život žen se po roce 1989 nic moc nezměnilo. Marná sláva, péče o rodinu a o domácnost pořád ještě leží na ženách a určitě ležet bude, jinak to nejde,“ řekla k tomu jedna z poslankyň [Vodrážka 1996: 66-67]. Obdobně se vyjadřují i ženy, které se v politice neangažují. Ve výzkumu [*Pracující...* 1995] jedna respondentka uvedla: „Jsem tolik přetížena rodinou a zaměstnáním, že nemám čas o těchto věcech (politice – H. M.) ani přemýšlet.“ Samotná femininní socializace „smiřuje“ ženy s touto životní situací. Ženy ani nevidí žádný důvod na věci cokoli měnit a vzniká tak „začarovaný kruh“, v němž je uzavřena nízká míra účasti žen

v politice. „Spíš asi ženy necítí potřebu v politice se angažovat. Ženy u nás prostě mají jiné problémy a k politické práci spíše nedorostly...“ [Vodrážka 1996: 66].

Dalším limitem pro ženy se jeví být genderové uspořádání společnosti. Ženy jsou nuceny při svém případném vstupu do politiky (kterou na rozdíl od nich muži praktikují historicky déle) respektovat rozehraná pravidla stanovená muži. Mnohé ženy pak odrazuje politika právě proto, že je „ryze“ mužskou záležitostí. „Naše ženy odrazuje od přijímání politických funkcí agresivní, arogantní a soutěživé chování českých mužů v politice.“ [Politika... 1996: 24]. Uvažujeme-li o uspořádání společnosti v obecné rovině, pak se dostáváme k teorii, podle níž je ženě vyhrazena sféra soukromá a muži sféra veřejná [blíže viz Havelková 1995: 25-38]. V běžném životě se pak péče o domácnost a děti stává jednou z hlavních a nejvýznamnějších překážek angažovanosti žen v politice. V západoevropských zemích se objevuje snaha řešit přetížení žen domácími pracemi podle hesla, které si samy ženy vytýčily: „Ať nám muži nechají polovinu práce v politice a my jim zase rády ponecháme polovinu prací doma.“ [Politika... 1996: 24].

Jedna z našich poslankyň spatřuje překážku ve sféře soukromé ještě v další rovině, a to partnerské. Rodina však představuje nutné zázemí pro veřejnou angažovanost jejích členů. To se opírá o „partnerské porozumění“, jehož absence se rovněž může stát vážnou překážkou. „Největší negativum spatřuji právě v tom, že žena nenachází u vlastního muže pochopení, a proto se neangažuje. Právě z praxe manželského poradce vím, jak velmi muži nechtějí, aby žena žila svůj vnitřní, myšlenkový život samostatně... Muž opravdu výrazně determinuje její čas, místo aby jí vytvořil prostor, aby se mohla realizovat. A žena nechce konflikty, nechce se dostávat do dalších sporů, a proto nemůže mít záze-
mí, které je běžné v jiných zemích. Například spolková činnost, která dává ženě možnost seznamovat se s různými věcmi a vlastně ji vytváří a vychovává k vyšším cílům.“ [Vodrážka 1996: 59].

Ženy-poslankyně si také častěji než muži-poslanci uvědomují konflikt mezi svými pracovními a mimopracovními povinnostmi. Většina poslankyň totiž pečuje o domácnost více než jejich kolegové (poslankyně obvykle uváděly že o ni pečují asi tak z poloviny nebo dokonce více než z poloviny, kdežto muži poslanci zpravidla méně než z poloviny). Tyto ženy pak častěji než muži registrují příznaky přepracování, projevující se např. vyčerpáním, úzkostí či nadměrnou únavou. Přesto dotázané poslankyně zvládají zastávanou náročnou funkci, a to právě díky podpoře ze strany rodiny, resp. partnera. Z uvedených faktů je možné vyvodit závěr, že rodina sama o sobě netvoří hlavní překážku angažovanosti žen, že hlavní překážkou se jeví být nepochopení a odmítavý postoj ze strany partnera.

Při zjišťování bariér úspěchu žen v politice se faktor kvalifikace a vzdělání objevil až na posledním místě. Příslušné vzdělání a kvalifikaci, které jsou považovány na pod-
mínku nutnou pro možnost uplatnění se v politice, totiž ženy splňují. A tak se můžeme oprávněně domnívat, že i když je vzdělání podmínkou nutnou, není podmínkou postačující.³

³⁾ Pokud bychom měli uvažovat o bariérách úspěchu žen v politice v plné šíři, pak bychom museli provést i analýzu činnosti a fungování politických stran. Protože tento úkol jde nad rámec zmíněného výzkumu, tímto problémem se v článku podrobněji nezabýváme.

Závěr

Příčin, proč ženy mají menší šance uspět v politice oproti mužům, je celá řada. Jednou z nejdůležitějších, jak se zdá, je sama podstata femininní socializace. Ženy jsou vychovávány v duchu kulturní tradice, která předpokládá, že nemají ve veřejném životě a v politice co dělat. Tato tradice má v současnosti podobu předsudku a navíc se propojuje například s psychologickou bariérou žen vůči vlastnímu úspěchu. Většina žen není totiž vychovávána s cílem usilovat o úspěch (ve veřejné sféře).

Pokud však ženy při dosahování postavení ve veřejném životě a v politice dojdou k přesvědčení, že stojí za to o něco usilovat, získat úspěch, dosáhnout určité pozice, musí vynaložit mnohem více úsilí oproti mužům (čehož si jsou vědomi jak ženy, tak i muži). Pohlaví tedy ženy vlastně silně diskvalifikuje a znevýhodňuje.

Samostatnou kapitolou zůstává, jak prokázaly výsledky našeho šetření, skutečnost, že ženám je upírána „kvalifikace“ pro veřejnou, tudíž i politickou práci ze strany mužů. To znamená, že kromě změn v obecných představách o úloze a schopnostech ženy stojí před malou skupinou žen, která je již nyní aktivní ve vysoké politice, úkol vypořádat se s diskriminací, rozšifrovat její příčiny a svou vlastní prací ji překonávat.

Nutným předpokladem vyšší účasti žen v politickém životě jsou změny v myšlení, a to v první řadě žen samotných. Ženy musejí samy sebe přestat vnímat a chovat se jako příslušníci neprivilegovaných skupin, tzn. musejí se přestat chovat jako příslušníci skupin s nižším sociálním statutem, s nižší prestiží a z toho vyplývajícími nižšími šancemi oproti příslušníkům z jiných sociálních skupin, musejí se přestat chovat jako menšina.

Téma žena v politice, šířeji žena a politika, žena a veřejná angažovanost vůbec by se mělo stát součástí celospolečenské diskuse. Je nutné hovořit o tom, že ženy by měly a mohly mít v politice rovné šance s muži. Tyto rovné šance by měly být dány stejnou šancí na úspěch. Reálné nestejně podmínky na startu mezi muži a ženami je možné vyrovnat nestejnými postupy, např. uplatněním kvót pro ženy podle zkušeností ze skandinávských zemí.⁴ Potřeba kvót však musí vzejít od žen samotných. V demokratické společnosti by neměla a ani nemůže být určována shora. Její zavedení a uplatnění musí být výsledkem emancipace žen (kdy ženám již „něstačí“ pouhá symbolická reprezentace, kdy si uvědomují a prosazují požadavek skutečné účasti na politických rozhodnutích, na politické moci) a tlaku veřejného mínění.

Pohlaví by nemělo zvyhodňovat či znevýhodňovat při vstupu do politiky. Záležet by mělo především na individuálních vlastnostech každého kandidáta na tuto práci. Rozdíly v pohlaví by naopak mohly být využívány pro získávání různých pohledů a přístupů při vyhledávání politických řešení. Ženský pohled v politice může být (a je) jejím obohacením, nikoli naopak.

HANA MAŘÍKOVÁ je odbornou pracovníci Sociologického ústavu AV ČR. V 80. letech studovala sociologii na FF UK v Praze. Spolupracovala autorsky a redakčně na přípravě Velkého sociologického slovníku. V současné době se zabývá feministickou sociologií a problematikou gender v rodině.

⁴) Důležitostí, významem a způsobem uplatnění kvót v demokratické společnosti se zabývá např. D. Dahlerup [1993].

Literatura

- Bernay, T., D. W. Cantor, J. Stoess (eds.) 1992. *Woman in Power: The Secrets of Leadership*. London: Houghton-Mifflin.
- Čermáková, M. (ed.) 1992. *Sborník překladů z evropské a americké feministické sociologie, sv. I*. Praha: Sociologický ústav ČSAV.
- Čermáková, M. (ed.) 1993. *Sborník překladů z evropské a americké feministické sociologie, sv. II*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Čermáková, M. 1996. „O deficitu profeminní politiky.“ S. 13-18 in *Feministické rozhovory o „tajných službách“*, ed. M. Vodrážka. Praha: Nadace Gender Studies.
- Čermáková, M., H. Navarová 1990. *Ženy a volby '90*. Praha: Sociologický ústav ČSAV.
- D'Amico, F., P. R. Beckman (eds.) 1993. *Women in World Politics*. London: Bergin and Garvey.
- Dahlerup, D. 1992. „Od malé k velké menšině: Ženy ve skandinávské politice.“ In *Sborník překladů z evropské a americké feministické sociologie*, ed. M. Čermáková. Praha: Sociologický ústav ČSAV.
- Dahlerup, D. 1993. „Nehotová demokracie.“ In *Sborník překladů z evropské a americké feministické sociologie II.*, ed. M. Čermáková. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Haavio-Mannila et al. 1985. *Unfinished Democracy. Women in Nordic Politics*. Oxford, New York: Pergamon Press.
- Havelková, H. 1995. „Dimenze ‚gender‘ ve vztahu soukromé a veřejné sféry.“ *Sociologický časopis* 31: 25-38.
- Havelková, H. 1996. „Ženy v politice a ženská politika.“ S. 19-31 in *Feministické rozhovory o „tajných službách“*, ed. M. Vodrážka. Praha: Nadace Gender Studies.
- Helgesen, S. 1990. *The Female Advantage: Women's Ways of Leadership*. London: Doubleday/Currency.
- Chapman, J. 1993. *Politics, Feminism and the Reformation of Gender*. London, New York: Routledge.
- Chafe, W. H. 1991. *The Paradox of Change: American Women in the 20th Century*. Oxford University Press.
- Lipman-Blumen, J. 1984. *Gender Roles and Power*. London: Prentice-Hall.
- Politika s ženami či bez žen?* 1996. Praha: Gender Studies Centre.
- Velký sociologický slovník* 1997. Praha: Karolinum.
- Vodrážka, M. 1996. *Feministické rozhovory o „tajných službách“*. Praha: Nadace Gender Studies.
- Wagnerová, A. 1996. „Kvótování.“ In *Politika s ženami či bez žen?* Praha: Nadace Gender Studies.

Prameny

- Aktualizovaný seznam poslanců a poslankyň z 26. 2. 1996*. Praha: Parlament ČR.
- Federální shromáždění České federativní republiky. VI. volební období 1991*. Praha: Archiv Federálního shromáždění ČSFR.
- Federální shromáždění ČSFR. VII. volební období 1992*. Praha: Kancelář Federálního shromáždění ČSFR.
- Osobnosti hospodářského a politického života* 1996. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Pracující žena a rodina* 1995. Praha: Sociologický ústav AV ČR a IREX.

Politická kultura lokálních politických elit: srovnání českého a východoněmeckého města

ZDENA VAJDOVÁ

Vydal Sociologický ústav AV ČR,
Jilská 1, Praha 1,
fax (02) 24 22 02 78,
e-mail sociolog@mbox.cesnet.cz

Vyšlo v edici „Working Papers“ WP 97:3

Jednotlivé výtisky můžete objednat na výše uvedené adrese

Cena 73,- Kč (5 USD)

Shrnutí: Srovnávací výzkumy postsocialistických zemí, které se zabývají transformací lokální politické scény, institucí a elit, většinou opomíjejí bývalou NDR. Exogenní faktory transformace v této zemi k tomu mohou zavdat důvod. Transformace se však odehrává i pod vlivem endogenních faktorů, které jsou přítomny i v ostatních postsocialistických zemích a politická kultura má mezi nimi centrální význam. Cílem studie je srovnání některých aspektů politické kultury lokálních politických elit ve vybraném konkrétním prostředí jednoho českého a jednoho východoněmeckého města.

Porovnáním podobností a rozdílů v širokém sociálním prostředí lokální veřejné správy obou zemí – společné dědictví socialistického režimu, způsob transformace veřejné správy na lokální úrovni, politické a administrativní elity lokální veřejné správy, stručná charakteristika dvou vybraných lokalit – se zabývá 2. kapitola. Jádro studie je 3. kapitola, která je analýzou dat, týkajících se postojů zastupitelů českého a východoněmeckého města: paternalismus a liberalismus, pragmatismus v politice, typ lokální politiky, způsob rozhodování, místo občana v lokální politice. Podařilo se identifikovat některé podobnosti a rozdíly a vyslovit hypotetická vysvětlení.

Ke studii je přičleněna 5. kapitola, která je stručným shrnutím výsledků podstatných analytických kroků a závěrů studie v angličtině.